

PR3b: Tržní hospodářství

System založený na horizontální koordinaci, ve kterém lidé tím, že kupují, vyjadřují, co chtějí a co nechtějí.

Je to systém, ve kterém jsou vztahy mezi jednotlivými subjekty zprostředkovány trhem a kde impulsy změn vycházejí od kupujících.

Rozhodování je založeno na svobodné volbě suverénního subjektu trhu. Z možnosti volby vyplývá náročnost tržního prostředí, neboť subjekt také nese důsledky svých rozhodnutí.

Suverenita subjektů a neustále se opakující možnost volby činí z tržního prostředí **demokratický a liberální systém.**

S těmito znaky můžeme spojit ještě jeden – **dokonalost** = umožňuje uskutečňovat volbu spojenou s užíváním omezených zdrojů **nejdokonalejším ze známých způsobů.**

Nejedná se tedy o prostředí absolutně dokonalé.

Základem tržního hospodářství je trh a jeho niterným obsahem je **tržní mechanismus.**

Na trhu dochází k výměně činností mezi subjekty prostřednictvím směny.

Jeho význam spočívá v tom, že teprve na trhu může činnost výrobců získat smysluplnost.

trh poskytuje nezbytné informace, od kterých se odvíjí očekávání tržních subjektů a jejich rozhodování. Právě tyto procesy máme na mysli, když hovoříme o tržním mechanismu.

Tržní mechanismus je vnitřním řádem trhu

Jako forma hospodářského mechanismu musí plnit obě dvě základní funkce:

- usměrňovat zdroje vzhledem k potřebám
- vyvíjet tlak na efektivní chování výrobců.

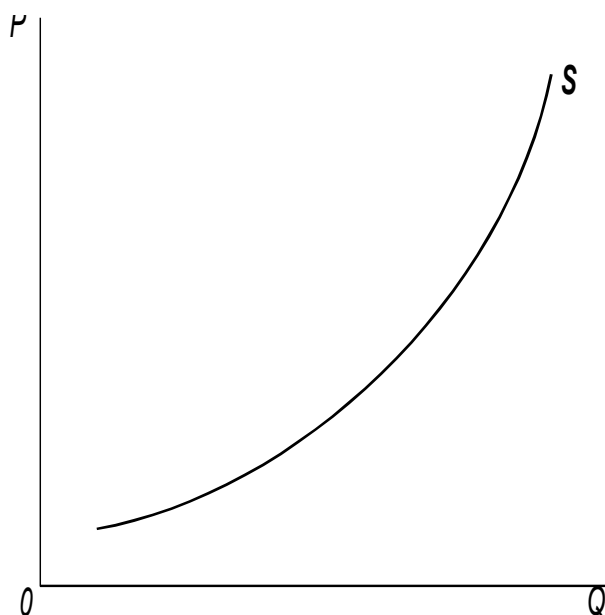
Pro chápání tržního mechanismu a jeho působení na alokaci a užívání zdrojů je důležité vnímání jeho vzájemných vazeb. Proto při definování zdůrazňujeme:

Tržní mechanismus je proces vzájemného ovlivňování tvorby nabídky, tvorby poptávky a tvorby ceny

Nabídkou rozumíme souhrn všech zamýšlených prodejů

Při výkladu ekonomie se rozlišuje nabídka:

- *celkovou (agregátní)*, která je určena objemem výroby všech tržních producentů a cenami, za které jsou ochotni prodat. Agregátní nabídka patří ke kategoriím makroekonomie
- *individuální*, jedná se o nabídku jednotlivého výrobce. Je určena množstvím jeho produkce a cenami, za které je ochoten prodat. Bude vyjadřovat, jaké množství při určité tržní ceně je ochoten produkovat a nabídnout
- *dílčí (tržní)*. V tomto případě budeme zkoumat nabídku jediného výrobku, který může být vyráběn a dodáván na trh různými výrobci. I v tomto případě je určena množstvím a cenami produkce.

Nabídka (budeme značit S) vždy vyjadřuje funkční vztah mezi množstvím vyráběné a nabízené produkce (Q) a cenou (P), za kterou jsou ochotni nabízející prodat.

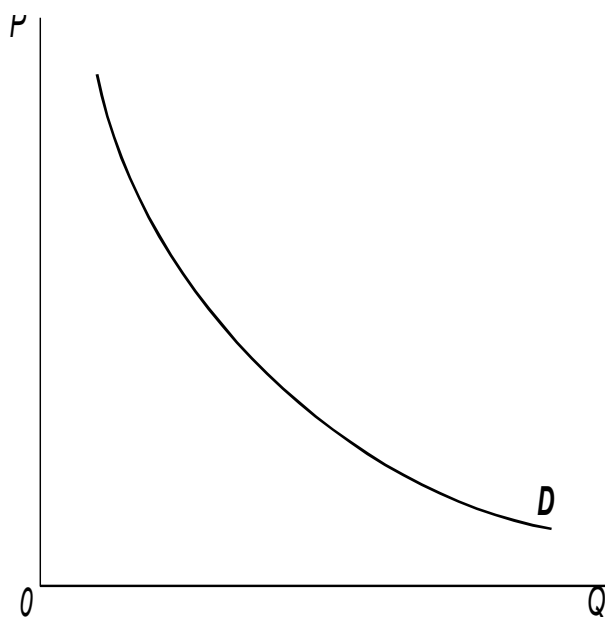
Poptávka (D) představuje souhrn zamýšlených koupí a je určována rovněž množstvím (v tomto případě poptávaným) a cenou (za kterou jsou kupující ochotni kupovat). I v případě poptávky budeme v různých kontextech rozlišovat poptávku:

- celkovou (agregátní)
- individuální, která je poptávkou jediného kupujícího.
- dílčí (tržní), je poptávka po jednom výrobku, kterou představují zamýšlené výdaje různých kupujících.

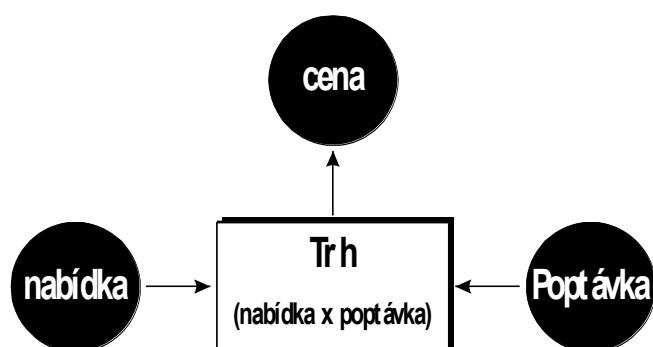
Pokud hovoříme o **zamýšlených koupích**, máme na mysli nejen to, že někdo chce nebo touží něco koupit, ale že také má peněžní prostředky, za které může koupit při dané ceně uskutečnit.

Jen tehdy může ovlivňovat rozměr poptávky a tím i situaci na trhu. Hovoříme o tzv. **koupěschopné poptávce**.

Pro poptávkovou křivku je charakteristické, že s rostoucí cenou klesá poptávané množství a naopak. Hovoříme o **zákonu klesající poptávky, na rozdíl o tzv. zákona rostoucí nabídky**.

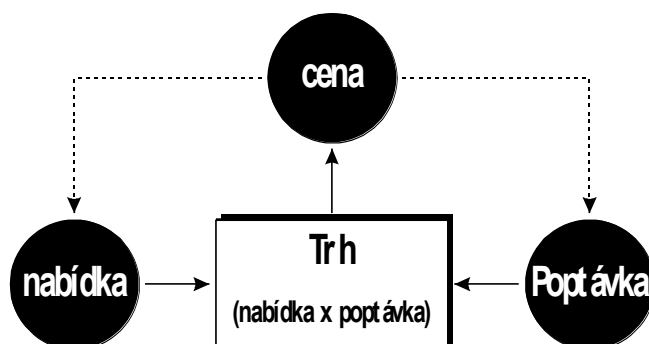
Tedy převaha poptávky nad nabídkou je doprovázena cenovým vzestupem. Závislost cen na vývoji nabídky a poptávky můžeme zobrazit následovně:

Tržní mechanismus není pouhý cenotvorný proces. Tržní cena je pro tržní subjekty základní informací, od které se odvíjí jejich rozhodování a jednání v dalším období.

Změna ceny se bezprostředně projevuje do kalkulace užitku (efektu) a oběti, a to na straně poptávky i na straně nabídky.

To je impulsem ke změnám v nabídce a poptávce a změně jejich vzájemné proporce.

Má-li trh vyjadřovat souvislosti ve schématu zachycené, musí k tomu být vytvořeny podmínky. Fungování předpokládá splnění následujících **předpokladů**:

- Především, aby cena skutečně mohla odrážet měnící se proporce mezi nabídkou a poptávkou. V ekonomické teorii se takový stav označuje jako **cenová liberalizace**. Jejím základem je tržní suverenita subjektů, svoboda volby zda koupí či prodá anebo nekoupí, případně neprodá.
- Svoboda rozhodování o tom, jak budou vynaloženy prostředky, kterými tržní subjekt disponuje je dalším předpokladem fungování tržního mechanismu. Hovoříme o vlastnické suverenitě tržních subjektů.

Tržní subjekty sledují různé cíle, mají odlišnou motivaci, do jejich chování se promítá řada vnějších vlivů. Z hlediska koordinující role trhu můžeme tržní subjekty rozdělit do dvou základních skupin:

Domácnosti

Firmy

Dělení na tržní subjekty by nebylo úplné, pokud bychom hned úvodem nezdůraznili, že tržním subjektem moderních ekonomik je *stát*.

Trh je prostředím složitým a mnohorozměrným.

Při sledování koordinující role trhu je účelné rozlišit dvě tržní roviny:

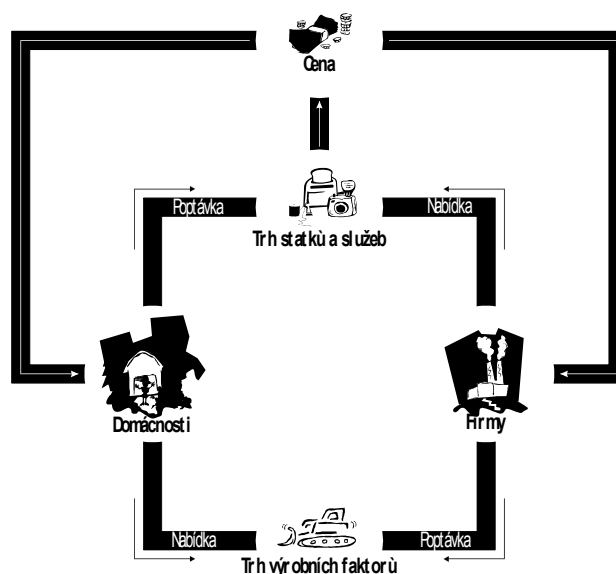
- trh výrobků a služeb
- trh výrobních faktorů.

Zobrazení vztahů je zjednodušením, neboť trh ve skutečnosti nepředstavují tak uzavřené vazby. Nezahrnuje: vstupy zahraničních subjektů a státu.

Z obrázku je zřejmé, že k nezbytným předpokladům fungování tržního mechanismu patří také:

3. existence trhu výrobních faktorů je třetím předpokladem,

Základní funkcí trhu je optimalizace alokace zdrojů. Jak optimalizace probíhá?

Přednosti tržního mechanismu

není, že by v každém okamžiku zabezpečoval optimální alokaci zdrojů.

je, že ***obsahuje zpětnou vazbu*** umožňující přizpůsobování alokace zdrojů skutečným a měnícím se potřebám.

PR4 Podmínky utváření tržní rovnováhy a tržní selhání

4.1 Rovnovážná cena trhu

4.2 Konkurence

4.3 Monopol

4.4 Tržní selhání

4.1. Rovnovážná cena trhu

Předpokladem existence trhů je dvojitá oddělenost výrobců:

- dělbou práce
- vlastnictvím

Trh není homogenní

mnoho přístupů:

- uzemní členění: místní, národní, světový
- podle předmětu koupě a prodeje:
 - trh produktů (výrobků a služeb)
 - trh výrobních faktorů
 - trh peněz

Ve výkladu ekonomické teorie budeme velmi často pracovat s rozlišením na:

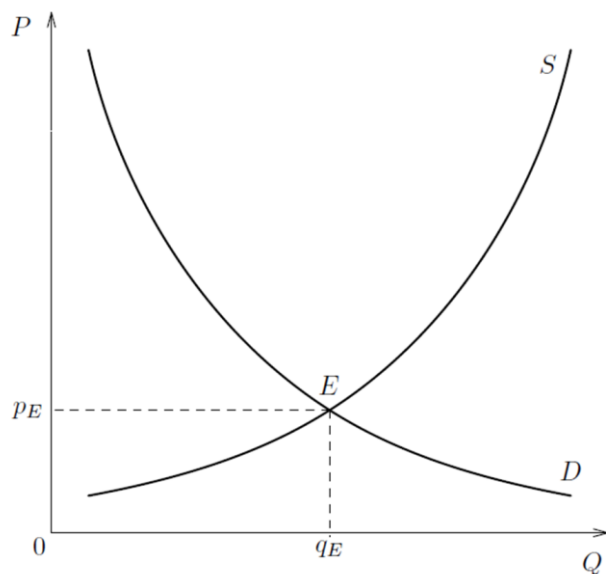
- *trh dílčí – trh jediného produktu*
- *trh agregátní = souhrn dílčích trhů*
- *resp. trh individuální*

Tržní mechanismus je založen na protichůdnosti nabídky a poptávky.

Rovnováha

O trhu řekneme, že je v rovnováze, je-li nabídka vyrovnána s poptávkou.

Rovnováha: „všichni jsou spokojeni a nemají důvod měnit své rozhodnutí“

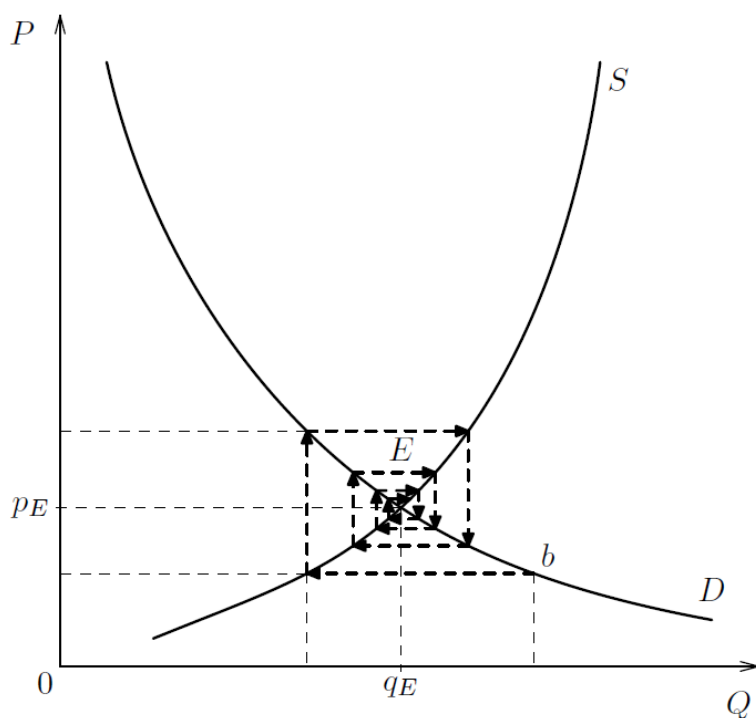

Pozor při interpretaci:

- funkce ceny = vyrovnává vztah mezi nabízeným a poptávaným množstvím.
- *Rovnováhu vyjadřuje výlučně cena odpovídající průsečíku křivky nabídky a poptávky. Proč?*

Utváření rovnováhy – pavučinový model

- 1) Popisuje vytváření rovnováhy nabídky a poptávky v čase
- 2) **Předpoklady**
 - a) Množství závisí na ceně
 - b) Kladný sklon nabídky ($\uparrow P = \uparrow SQ$) a záporný sklon poptávky ($\uparrow P = \downarrow DQ$)
 - c) Neexistuje tlak na změnu stavu
 - d) Příčinou nerovnováhy je nesprávné množství zboží na trhu
 - e) K obnovení ztracené rovnováhy může vést změna ceny.

4.2. Konkurence

Proces střetávání různých, zpravidla protikladných zájmů tržních subjektů.

Proces konkurence je od trhu neoddělitelný a v tomto smyslu je *předpokladem fungování trhu*.

Potenciální problém interpretace:

- pojem jak jsme výše vymezili ctí všichni autoři
- Ale často obsahově ztotožňují s určitou konkrétní formou.
- Problém: Ta na trhu nemusí být zastoupena.

konkurence

- *napříč trhem.*
- *na straně poptávky*
- *konkurence mezi subjekty nabídky - z hlediska vývoje trhu a mechanismu jeho fungování – má klíčovou roli*

Konkurence mezi firmami se uskutečňuje v podobě dvou základních forem, podle nichž rozlišujeme:

***konkurenci
cenovou a necenovou.
Je to dělení:
podle prostředků konkurence***

Cenová konkurence

- znamená, že si firmy konkurují prostřednictvím ceny.
- *projevuje se snižováním ceny*
- smysl spočívá v možnosti realizovat větší množství produkce za nižší cenu..
- Cenová forma konkurence je základní a historicky také výchozí

Oslabování významu cenové konkurence
je kompenzováno rostoucí vahou ***konkurence necenové***.

- *kvalita produkce*
- *širší podmínky prodeje (servis, garance, úvěr aj.)*
- *reklama*
- *dobré jméno firmy*
- *značka, atd.*

Dělení konkurence podle postavení výrobců: dokonalá a nedokonalá

Dokonalá konkurence

- *na straně nabídky je mnoho subjektů,*
 - *každý dodává pouze dílčí část celkové nabídky ⇒ nemůže ovlivnit celkovou nabídku.*
- *existuje volný vstup do odvětví*
- *kvalita výrobků všech producentů téhož výrobku je shodná (indiferentnost výrobků, výrobky jsou dokonalými substituty) a nedochází k upřednostňování koupě produkce určitého výrobce kupujícími.*

***Při splnění těchto podmínek existuje na trhu jediná cena,
která je vůči výrobcům objektivní.***

Dokonalá konkurence:

1. cesta úspor, zdokonalování a hospodářského pokroku.
2. situace ideální, které se reálné trhy více či méně vzdalují.

Jak spolu souvisí obě používaná dělení?

4.3. Monopol

Jsou dvě souvislosti, ve kterých se pojem objevuje

- tržní jev
 - tržní struktura
- jako jev je od reálného trhu neoddělitelný
 - *Má současně přímý vliv na charakter a kvalitu konkurence.*

Likviduje monopol konkurenci a je jejím protipólem?

Běžně názor:

konkurence má pozitivní vliv na tržní prostředí
monopol je odmítán jako jednoznačně negativní.

*Chápat monopol jako protiklad konkurence, jako její negaci, je nesprávné.
Monopol je formou konkurence.*

Monopol znamená, *jeden který má výhodu (Aristoteles).*

- ale může existovat jeden a přitom nemusí mít skutečnou výhodu.
- monopol – často označení - někdo realizuje výhodu - nutně nesouvisí se situací, že je subjekt jediný.

Co z toho plyne?

- v dalším výkladu budeme chápat především výsadní postavení subjektu (může to být sdružení), který realizuje výhodu oproti jiným konkurentům,
- pokud nebude výslovně uvedeno užití tohoto označení pro situaci, kdy je na trhu jediný výrobce.

- V tomto případě monopol jako tržní struktura, tzn. jeden na straně S

Pro mikroekonomickou analýzu mechanismu trhu mají zásadní význam monopoly *relativně stálé*.

Jejich příčina může být založena:

- na přírodní zvláštnosti (*přírodní monopol*)
- na administrativním státním zásahu (*administrativní monopol*)
- na kontrole zdrojů, např. suroviny
- na tržním podílu opírajícím se o kapitálovou sílu (*monopol ekonomické síly*).
 - *My si budeme v dalším výkladu všimnout především případu, kdy jedna firma bude schopna uspokojovat rozsahem své produkce tržní poptávku, přičemž bude produkovat výstup s nižšími náklady, než by byla úroveň nákladů, kdyby v odvětví produkovalo více firem. Jedná se o tzv. přirozený monopol.*
- *právní restrikce, např. patenty či ochrana autorských práv.*

Nedokonalá konkurence

- v centru pozornosti ekonomické teorie
- reálné poměry konkurence na reálných trzích
- různé stupně a podoby nerovnosti mezi konkurujícími subjekty.

4.4. Zdroje tržních nedokonalostí

Trh **má vlastnosti**, které zabezpečují, že je nejúčinnějším nástrojem koordinujícím využívání zdrojů.

- není důvod k idealizaci tržního prostředí. „*Dokonalost*“ trhu je zřejmá *ve srovnání* s jinými možnými nástroji hospodářské koordinace.
- Zkoumáme-li samotný trh v jeho reálné podobě, zjistíme, že se při koordinaci projevují určité souvislosti, které můžeme vnímat jako nedostatky či poruchy.

Tržní selhání:

- popisujeme-li trh, hovoříme o tvorbě a směně statků, které lze charakterizovat jako soukromé.

☺ *Soukromý statek je charakteristický tím, že:*

- ☺ *výrobce je schopen omezit užití vyráběného statku na ty spotřebitele, kteří jsou ochotni za výrobek zaplatit (vyloučení výrobcem)*
- ☺ *spotřebitel není nucen statek spotřebovat, ale pokud ano, pak jeho spotřeba statku snižuje dostupné množství pro ostatní spotřebitele (rivalitní spotřeba).*

☺ *Všechny statky uvedené požadavek nespĺňují, v těchto případech hovoříme o tzv. veřejných statcích - (nerivalitní spotřeba).*

☺ *Spotřeba dodatečných jednotek není spojena s nutností podstoupit obět,*

☺ *a proto - není tržní princip uplatňován, nebo je využíván v modifikovaných podobách.*

- ☺ tvorba a distribuce je zabezpečována zpravidla vládními aktivitami (utváření poptávky) a financování se opírá např. o mechanismus zdanění.
- ☺ Obdobně je na vládních aktivitách založeno i zabezpečování těch oblastí společenské aktivity, které již svým charakterem *nemohou být zabezpečovány tržně*
 - ☺ (např. státní správa a samospráva, bezpečnost a obranyschopnost země) *nebo by tržní koordinace vedla k nežádoucím důsledkům* (např. vzdělání, kultura).
- ☺ Zdrojem vládních aktivit však může být i skutečnost, že některá tržní řešení vyúsťují do *nepřiměřených sociálních tvrdostí*.

Tržní selhání - situace, kdy trh nefunguje očekávaným způsobem, tzn. nezabezpečuje efektivní alokaci zdrojů.

Mezi příčinami:

- Existence *nedokonale konkurenčního prostředí – důvod?*,
- Druhou skupinu tvoří tzv. *externality*, jevy, se kterými souvisí tzv. *efekty přelévání*.

Externality – vlivy, faktory, které pozitivně či negativně ovlivňují jiné subjekty.

- *Pozitivní externalita* přináší subjektu užitek, aniž by musel za tento užitek platit.
- *negativní externalita*, např. náklady na zatemnění.
- V tomto kontextu můžeme rozlišovat „neoprávněné“ výhody či nevýhody, které na nás dopadají, aniž bychom se o ně přičinili. *Trh zde selhává často tím, že umožňuje přesouvání úhrady nákladů a nepůsobí proti vzniku externalit*

Učebnicová negativní externalita: škody na životním prostředí.

Z výše uvedených důvodů si musí hospodářský systém vytvářet nástroje, kterými by dopad negativních externalit alespoň omezoval. Takovým nástrojem je např. zákonodárství či jiné formy státních zásahů stimulující firmy k ochraně životního prostředí.

- Přes uvedené okolnosti je trh neúčinnějším nástrojem regulace národního hospodářství.
- Výše uváděné souvislosti patří k příčinám, proč není tržní regulaci ponechán zcela volný průběh, ale uskutečňuje se za spoluúčasti státu, jako specifického subjektu, který svými zásahy usiluje zejména o to, aby:
 1. stimuloval tržní mechanismus k vyšší účinnosti tím, že oslabuje vliv faktorů působících proti efektivnosti tržního mechanismu
 - (např. zákonodárství omezující zneužívání výsadních postavení).
 2. V hospodářství se vytvářely v dostatečné míře i veřejné statky a byly sníženy nepřiměřené sociální tvrdosti, které tržní mechanismus produkuje.
 3. Byly vytvářeny předpoklady pro stabilní rozvoj hospodářského systému.